

ΥΠΑΡΧΕΙ ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ ;

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Τὰ τελευταῖα αὐτὰ ἔτη ἤρχισε νὰ γίνεται εἰς τὴν Ἑλλάδα εὐρυτάτη χρῆσις τοῦ ὄρου «Λαϊκὴ τέχνη». Ὁ καινοφανὴς αὐτὸς ὄρος φαίνεται θέλων νὰ χαρακτηρίσει τὰ τεχνουργήματα τὰ ὁποῖα δὲν βγαίνουν οὔτε ἀπὸ τὰ χέρια καλλιτέχνου, οὔτε ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν τῆς μηχανῆς. Ἐπίσης ὁ ὄρος αὐτὸς θέλει νὰ χαρακτηρίσει τὰ τεχνουργήματα τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀπλὴν, ἀφελῆ, ἀρχαϊκὴν ἢ χωρικὴν τεχνοτροπίαν. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν τὰ χωρικά κεντήματα καὶ ὑφαντουργήματα, τὰ ξυλόγλυπτα μὲ τὴν παλαιὰν τεχνοτροπίαν, τὰ προϊόντα χαλκούργικῆς, σιδηρουργικῆς καὶ ὀρειχαλκούργικῆς τὰ μὴ ἐπιηρεασμένα ἀπὸ τὰ νεώτερα σχέδια, τὰ προϊόντα τῶν Ἑλλήνων ἀσημουργῶν, τὰ ἀγιογραφήματα τῶν ἀγιογράφων ποὺ δὲν ἐσπούδασαν εἰς τὸ πολυτεχνεῖον καὶ ποὺ φυλάσσουν τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν τῆς ζωγραφικῆς, τὰ κεραμουργήματα τῶν ἐγχωρίων ἐργαστηρίων, χαρακτηρίζονται ὡς ἀποτελοῦντα λαϊκὴν τέχνην. Ὅλοι ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ αὐτὰ λέγονται ἐπομένως λαϊκοὶ τεχνῖται.

Εἶναι ὁμῶς ὁ ὄρος «λαϊκὴ τέχνη» ὀρθός; ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ὅτι κάλλιστα ἐδόθη καὶ δι' αὐτὸ ἀλλωστε καὶ ἐπεβλήθη καὶ ἐπεκράτησε. Ἡ προσεκτικὴ ὁμῶς ἔρευνα τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον παρήχθη καὶ παράγεται γενικῶς ἡ τέχνη καὶ τὸ τεχνουργήμα θὰ μᾶς ἔκανε νὰ ἀποβάλωμεν τὸν ὄρον αὐτὸν ὡς ἀντεπιστημονικὸν καὶ κακῶς τεθέντα.

Κατ' ἀρχὴν νομίζω ὅτι ἡ λαϊκὴ τέχνη δὲν δύναται νὰ ἔχει τὴν εὐρύτητα καὶ ἔκτασιν ἣ ὁποία συνήθως τῆς δίδεται, ἐκτὸς ἂν δεχθῶμεν ὅτι πᾶν τεχνουργήμα ἀνήκει

εἰς τὴν λαϊκὴν τέχνην ὡς προερχόμενον γενικῶς ἀπὸ τὸν λαόν. Ἄλλὰ αὐτὸ κανεὶς βέβαια δὲν δύναται νὰ τὸ ὑποστηρίξει σοβαρά. Ὁ λαὸς ὁ μὴ ἐξ ἐπαγγέλματος ἀσχολούμενος μὲ κάτι τι, δημιουργεῖ βέβαια ἔργα τέχνης, καὶ αὐτὰ θὰ ἔπρεπε νὰ συμπεριληφθοῦν εἰς τὸν ὄρον «λαϊκὴ τέχνη», ἀλλὰ τὰ ἔργα αὐτὰ εἶναι ἐλάχιστα ἔναντι τοῦ ἀπειριορίστου ἀριθμοῦ τεχνουργημάτων καὶ προϊόντων τέχνης τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζονται λαϊκά. Ὁ λαὸς ἐπὶ παραδείγματι δὲν ἀσχολεῖται ἔρασιτεχνικῶς οὔτε μὲ τὴν χαλκουργικὴν, οὔτε μὲ τὴν ἀργυρουργίαν, οὔτε μὲ τὴν σιδηρουργικὴν, οὔτε μὲ τὴν ὄρειχαλκουργικὴν, οὔτε γενικῶς μὲ κανένα μέταλλο. Τὰ τεχνουργήματα ἐπομένως τὰ ὁποῖα ἔχουν ὕλην τὸ μέταλλον δὲν εἶναι προϊόντα γενικῶς τοῦ ἀνωτέρου λαοῦ, ἀλλὰ τῶν εἰδικῶν τεχνιτῶν, σιδηρουργῶν, χαλκουργῶν, ὄρειχαλκουργῶν, σμαλτουργῶν, ἀργυρουργῶν καὶ οὕτω καθεξῆς. Εἶναι ἔργα τεχνιτῶν οἱ ὁποῖοι ἔχουν διδασχεῖ τὸ ἐπάγγελμα ἀπὸ τὸν ἀρχιμάστορα τῶν καὶ εἰς τοὺς ὁποίους τὸ ἐπάγγελμα πηγαίνει συνήθως ἀπὸ τὸν πατέρα εἰς τὸ παιδί ἀπὸ ἀμνημονεύτων ἐτῶν. Εἰς τὴν Ἑλλάδα σιδηρουργοὶ ἐπαγγελματῆται εἶναι κυρίως οἱ Γύφτοι· ἀργυρουργοὶ οἱ Στεμνιτσιῶται, Καλαρρυντινοί, Νεβεσκιῶται, Παδιῶται, Μοναστηριῶται· χαλκουργοὶ οἱ κάτοικοι τῆς Τσαμουριάς, οἱ Καρπενησιῶται, οἱ Γυρτύνιοι, οἱ Πόντιοι· ὄρειχαλκουργοὶ οἱ Τσαφαπλανιῶται, οἱ Σαμαριναῖοι καὶ ἄλλοι· κουδουνάδες οἱ Ἀμφισσεῖς, Σαμαριναῖοι, καὶ οὕτω καθεξῆς. Τὰ προϊόντα τὰ ὁποῖα βγαίνουν ἀπὸ τὰ χεῖρα τῶν τεχνιτῶν αὐτῶν : κοσμήματα καὶ στολίσματα καὶ δοχεῖα ἀπὸ ἀσήμι, ἐργαλεῖα σιδηρᾶ, δοχεῖα χάλκινα καὶ ὄρειχάλκινα, καντάρια, ρύκτρα, καμπάνες, κουδούνια σιδηρᾶ καὶ ὄρειχάλκινα, μαχαίρια, καὶ τόσα ἄλλα εἶδη, χαρακτηρίζονται κάκιστα ὡς προϊόντα λαϊκῆς τέχνης. Τὰ προϊόντα αὐτὰ εἶναι προϊόντα εἰδικῶν τεχνιτῶν, ἀκολουθούντων παραδόσεις καὶ συστήματα καὶ μεθόδους δοκιμασμένας καὶ παλαιάς, ἀλλὰ καὶ νέας καὶ ἐξελισσομένας, χρησιμοποιούντων ἀκόμη καὶ τὰ νέα μηχανήματα καὶ τὰς νέας μηχανικὰς ἐγκαταστάσεις εἰς τὰς ἐργασίας τῶν. Ἀρκεῖ τάχα ἢ ἀφέλεια τοῦ σχεδίου, ἢ τὸ ὅτι τὸ τεχνουργήμα εἶναι τῆς ἰδίας μορφῆς σήμερον μὲ τὴν πρὸ τριάντα ἢ πενήντα ἐτῶν μορφήν του διὰ νὰ

χαρακτηρισθεῖ καὶ ἡ τέχνη λαϊκὴ καὶ τὸ προϊόν της λαϊκόν.

Ἄς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὰ ξυλόγλυπτα. Καὶ ἐδῶ ἡ ἰδία εἰκόν. Ξυλόγλυπτα λαϊκῆς τέχνης θεωροῦντα τὰ τέμπλα καὶ οἱ ἄμβωνες τῶν ἐκκλησιῶν μὲ τὰ τυπικὰ βυζαντινὰ σχέδια, αἱ παλαιαὶ σκαλισμένα κασσέλαι, τὰ σκυριανὰ σκαμνιά μὲ τὰ ἰδιότυπα σκαλισματά των, τὰ παλαιὰ σκαλισμένα ταβάνια καὶ φατνώματα τῶν σπιτιῶν. Ποιοὶ ὁμως ἔκαναν τὰ εἶδη αὐτά; Ὁ λαὸς ἐρασιτεχνικῶς ἐργαζόμενος ἢ εἰδικοὶ τεχνῖται ἀποκλειστικῶς μὲ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν ἀσχολούμενοι; Εἰς τὸ Τούρνοβο τῆς Κονίτσης ὅλοι σχεδὸν οἱ κάτοικοι ἦσαν ταλιαδόροι, ἐσκάλιζαν δηλαδὴ τέμπλα ἐκκλησιῶν καὶ αὐτὴν τὴν τέχνην ἐξήσκησαν εἰς ὅλην τὴν Βαλκανικὴν. Οἱ Μεσοβῆται καὶ αὐτοὶ ἦσαν σκαλισταὶ τεμπλων, σκαλισταὶ ταβανῶν καὶ κασσελῶν. Εἰς τὴν Σκόρον ὑπάρχουν εἰδικοὶ τεχνῖται κατασκευάζοντες σκαλισμένα σκαμνιά καὶ τὰ προϊόντα αὐτῶν εἶναι γνώστα. Ξυλουργήματα λαϊκῆς τέχνης ἐλάχιστα νομίζω ὅτι ὑπάρχουν. Ὡς τοιαῦτα πρέπει νὰ θεωρηθοῦν οἱ γκλίτσες καὶ οἱ ρόκες, καὶ τὰ κουτάλια ποὺ κάνουν οἱ τσοπάνηδες διὰ ἰδικὴν των χρῆσιν καὶ ὄχι διὰ νὰ τὰ πωλήσουν. Τουναντίον τὰ ξυλουργήματα — μπαστούνια, σπιρτοθῆκες, ταμπακέρες, κουτάλια, κλπ — τῶν φυλακισμένων τῆς Κερκύρας οἱ ὁποῖοι πωλοῦν τὰ εἶδη αὐτὰ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν προϊόντα λαϊκῆς τέχνης, ὅπως καὶ τὰ ξυλόγλυπτα — εἰκόνες, σταυροὶ, κουτάλια, σφραγίδες, εὔστρες — τῶν καλογήρων τοῦ Ἁγίου Ὄρους οἱ ὁποῖοι ἀποζοῦν ἀπὸ τὴν τέχνην αὐτήν, καὶ μετέρχονται τὴν ξυλογλυπτικὴν ὡς κύριον ἐπάγγελμα. Οἱ λεγόμενοι Κελιώται καλόγηροι τοῦ Ἁγίου Ὄρους οἱ ὁποῖοι κάνουν τὰς ὑπερόχου λεπτότητος σκαλιστὰς εἰκόνας, εἶναι τεχνῖται ἐξ ἐπαγγέλματος μεταδίδοντες τὰ μυστικά τῆς τέχνης μόνον εἰς τοὺς μαθητὰς των. Δὲν εἶναι ὀρθὸν ἐπομένως νὰ θεωρηθοῦν τὰ τεχνουργήματα των ὡς λαϊκῆς μορφῆς.

Ἄλλὰ τὸ ἴδιο θὰ εἶχαμε νὰ εἰποῦμε καὶ διὰ τὰ κεντήματα, καὶ τὰ χαλιά, καὶ τὸ ράψιμο τῶν ἐγχωρίων ρούχων καὶ τὸ φάσιμο ἀκόμη. Ὑπάρχουν κεντηταὶ καὶ μεταξουργοὶ ἐξ ἐπαγγέλματος, οἱ λεγόμενοι τε ρ ζ ἦ δ ε ς, καὶ σα ρ μα κά ζ η δ ε ς, καὶ κα ζ ά ζ η δ ε ς καὶ κα πο τ ά δ ε ς καὶ κα πι τ σα λ ά δ ε ς εἰς τοὺς ὁποίους κυρίως ὀφείλου-

ται τὰ κεντήματα ἀπὸ μετάξι ἢ χρυσόνημα, καὶ ὄχι εἰς τὸν ἐρασιτέχνην λαόν. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸ φάσιμο τῶν ἀνατολικῶν χαλιῶν καὶ τῶν ἐγγχωρίων κουβερτῶν. Καὶ τὰ εἶδη αὐτὰ ἐπαγγελματικῶς καὶ ὄχι ἐρασιτεχνικῶς, κυρίως ἐξασκοῦνται. Λαϊκὴν τέχνην θὰ εἶχαμεν ἀπὸ τὰ εἶδη αὐτὰ νὰ χαρακτηρίσωμε μόνον ὅσα βγαίνουν ἀπὸ τὸν γυναικειὸν ἐρασιτεχνισμόν ἢ νοικοκυρισμὸν τοῦ κεντήματος ἢ τοῦ φασίματος, καὶ ὄχι καὶ ὅτι βγαίνει ἀπὸ τὰ χέρια τῶν εἰδικῶν τεχνιτῶν.

Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τὰ ἄλλα τεχνουργήματα. Ἡ ἐνάσκησις τῆς τέχνης ἀπὸ εἰδικοὺς τεχνίτας πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὰ προϊόντα τῶν τῆν λαϊκὴν τῶν μορφῆν, τὰ πλεῖστα δὲ τεχνουργήματα τὰ ὅποια χαρακτηρίζονται ὡς ἀποτελοῦντα λαϊκὴν τέχνην, ἀπὸ εἰδικοὺς τεχνίτας γίνονται.

Ὁ ὅρος «λαϊκὴ τέχνη» νομίζω ὅτι ἐτέθη ἀπὸ ἐσφαλμένην ἀρχήν. Ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι τὸν ἐθέσπισαν, ἀσφαλῶς θὰ ἐθεώρησαν ὅτι ὁ λαὸς ἐρασιτεχνικῶς δημιουργεῖ ὅλα αὐτὰ τὰ τεχνουργήματα, ἐνῶ αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ εἰδικοὺς ἐπαγγελματίας ἀπὸ τοὺς ὁποίους βγαίνουν βαθμηδὸν καὶ τεχνικαὶ σχολαὶ καὶ ἐργαστήρια, καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους δημιουργεῖται τὸ κλασικὸν καλλιτέχνημα ἢ τὸ βιομηχάνημα.

Ἐν συμπεράσματι θὰ ἔλεγα ὅτι λαϊκὴ τέχνη εἶναι κάτι τὸ σχεδὸν ἀδύνατον καὶ ἀκατανόητον, ἀφοῦ καὶ οἱ ἐρασιτεχνικῶς ἀνήκοντες εἰς κάποιαν τέχνην τὴν διδάσκονται ἢ τὴν ἐμιμήθησαν ἀπὸ τὸν ἐπαγγελματίαν· ὅτι εἶναι κάποια ἔννοια εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ δοθῆ πολὺ περιορισμένη ἔκτασις.

Ἡ ἀντικατάστασις τοῦ κακοῦ γενικοῦ ὄρου λαϊκὴ τέχνη, διὰ τῶν εἰδικῶν ὄρων — ἀναλόγως τοῦ τεχνουργήματος ἢ τοῦ τεχνίτου — χωρικὴ τέχνη, πλανοδία τέχνη, ἐγγχωρία, ἀπλοῦκὸ σχέδιο, ἀρχαϊκὴ τέχνη, γυναικειὰ οἰκοτεχνία, κ.λπ. μοῦ φαίνεται ὅτι θὰ καθώριζεν ἀκριβῶς τὰ πράγματα.

Κ. ΦΑΛΤΑΪΤΣ